

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БАЛАНСУ ПРИВАТНИХ І ПУБЛІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ ПРИ ПРОВАДЖЕННІ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ**TOPICAL ISSUES OF ENSURING BALANCE OF PRIVATE AND PUBLIC INTERESTS IN CARRYING OUT INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIONS****Карнаух С.К.,***аспірант кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права*

У статті аналізуються вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство, правові позиції Конституційного Суду України, підходи вчених до визначення засадних положень, які можливо взяти за основу для вирішення актуального питання узгодження приватних і публічних інтересів при провадженні слідчих (розшукових) дій. Зазначається, що низка питань щодо провадження невідкладних слідчих (розшукових) дій неоднозначно врегульовані у чинному кримінальному процесуальному законодавстві, це може породжувати небезпідставні сумніви щодо законності та обґрунтованості відповідних процесуальних дій та допустимості одержаних в їх результаті доказів.

Акцентується увага на пошуку критеріїв для визначення допустимих меж застосування кримінального процесуального примусу при провадженні досліджуваних процесуальних дій, визначення умов правомірності обмеження прав і свобод людини і громадянина. Доводиться, що саме концепція верховенства права, та похідні від неї принципи правової визначеності та пропорційності можуть слугувати вирішенню завдання пошуку справедливого балансу приватних та публічних інтересів у тому числі і при провадженні невідкладних слідчих (розшукових) дій.

Досліджуються визначені Конституційним Судом України правові позиції щодо критеріїв пропорційності обмеження прав людини, які забезпечують обґрунтований і легітимний характер таких обмежень. Наголошується на актуальності пошуків шляхів подальшої конкретизації у галузевому законодавстві підстав та умов провадження невідкладних слідчих (розшукових) дій в контексті забезпечення пропорційності обмеження прав та свобод особи та послідовного впровадження вимог правової визначеності, зокрема доводиться необхідність уточнення положень ч. 3 ст. 233 КПК України.

Ключові слова: верховенство права, пропорційність, приватні інтереси, публічні інтереси, слідчі (розшукові) дії.

The article analyzes the domestic criminal procedural legislation, legal positions of the Constitutional Court of Ukraine, approaches of scientists to the definition of basic provisions that can be taken as a basis for solving the urgent issue of reconciling private and public interests in conducting investigative (investigative) actions. It is noted that a number of issues concerning the conduct of urgent investigative (investigative) actions are ambiguously regulated in the existing criminal procedural legislation, this may raise unfounded doubts about the legality and validity of the relevant procedural actions and the admissibility of the resulting evidence.

Attention is paid to the search for criteria for determining the permissible limits of criminal procedural coercion in the conduct of investigated procedural actions, determining the conditions of lawfulness of the rights and freedoms of a person and a citizen. It is argued that the concept of the rule of law, and the principles of legal certainty and proportionality derived therefrom, can serve the task of finding a fair balance of private and public interests, including when conducting prompt investigative (investigative) actions.

The legal positions, determined by the Constitutional Court of Ukraine, on the criteria of proportionality of human rights restriction, which ensure the justified and legitimate nature of such restrictions, are examined. The urgency of finding ways to further specify in the sectoral legislation the grounds and conditions for conducting urgent investigative (investigative) actions in the context of ensuring the proportionality of limiting the rights and freedoms of a person and consistent implementation of legal certainty requirements is emphasized, in particular the need to clarify the provisions of Part 3 of Art. 233 CPC of Ukraine.

Key words: rule of law, proportionality, private interests, public interests, investigative (search) actions.

Постановка проблеми. Значимість слідчих (розшукових) дій для збирання й перевірки доказів важко переоцінити, адже без їх провадження неможливо навіть уявити досягнення завдань кримінального провадження в цілому. Разом з тим, провадження таких дій є втручанням у сферу охоронюваних Конституцією України та низкою міжнародних актів прав та свобод людини і громадянина. Зважаючи на таку їх властивість, законодавець, визначаючи завдання кримінального провадження у ст. 2 КПК України у їх числі вказав, щоб жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу [1].

Неможливо залишити поза увагою наявність публічного (суспільного) інтересу, який полягає у захисті особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, забезпеченні швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового

розгляду (ст. 2 КПК України) [1]. Захист прав і законних інтересів окремої особи і захист публічного інтересу можуть і в багатьох випадках породжують непросте питання – як досягти розумного їх балансу, адже у разі відхилення у той чи інший бік виникає ризик як порушень прав людини, так і виникнення можливостей для злочинців ухилитися від кримінальної відповідальності. У такому контексті особливо складними є ситуації, в яких об'єктивно необхідне провадження слідчих (розшукових) дій негайно, без будь-яких затримок, інакше будь-яке зволікання об'єктивно може призвести як до зникнення слідів кримінального правопорушення і можливої втечі ймовірного правопорушника. Законодавець для таких випадків передбачає спеціальну процедуру прийняття рішення про провадження слідчих (розшукових) дій та особливості порядку їх проведення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різних аспектів провадження невідкладних слідчих (розшукових) дій присвятили свої праці такі вітчизняні науковці, як В.Д. Берназ, О.В. Білоус, В.В. Вапнярчук, І.В. Вегера-Іжевська, В.І. Галаган, О.І. Галаган, І.В. Гловюк, С.Ю. Карпушин, О.В. Лазукова, Б.С. Лук'янчиков, Є.Д. Лук'янчиков, Е.Є. Манівлець, А.С. Омеляненко, О.І. Полухович, І.В. Сервецький, Д.Б. Сергеева, С.Р. Тагієв, М.І. Тлепова, О.Ю. Хабло, Р.П. Чича, Ю.М. Черноус та інші. У роботах вчених констатується наявність численних недоліків сучасного правового регулювання досліджуваних питань та висловлюються пропозиції щодо їх усунення, почасти доволі суперечливі. Вважаємо, що питання вдосконалення вітчизняного кримінального процесуального законодавства повинні вирішуватися на основі послідовного утвердження верховенства права, що зумовлює потребу подальших досліджень таких його невід'ємних складових як права визначеність та пропорційність при обмеженні прав людини і громадянина.

Формулювання цілей статті. Метою цього дослідження є пошук шляхів подальшого впровадження у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві засад правової визначеності та пропорційності при обмеженні прав та свобод людини і громадянина під час провадження невідкладних слідчих (розшукових) дій як засобу забезпечення балансу приватних та публічних інтересів у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідники слідчих (розшукових) дій небезпідставно підкреслюють таку їх властивість, як можливість обмеження при їх провадженні прав та свобод людини. Зауважимо, що традиційно в теорії кримінального процесу до заходів кримінального процесуального примусу відносять затримання, запобіжні заходи та інші заходи забезпечення кримінального провадження.

Науковці цілком обґрунтовано звертають увагу, що окрім цих заходів, кримінальне процесуальне законодавство передбачає й інші, примусовий характер яких спостерігається ніби «за кадром!», безпосередньо діючи лише за певних умов [2, с. 294]. До їх числа належать і слідчі (розшукові) дії, оскільки передбачено примусовий порядок їх проведення, що спричиняє обмеження прав та свобод особи. І.В. Гловюк зазначає, що нормативно визначені завдання кримінального провадження вказують на необхідність забезпечення розумного балансу приватних інтересів осіб та публічних інтересів у ході кримінального провадження. На її думку, для досягнення такого балансу необхідне, з одного боку, застосування всіх можливих та допустимих заходів для розкриття кримінального правопорушення, з іншого – дотримання прав осіб, залучених до кримінального провадження, і допущення такого рівня їх обмеження, яке є мінімально необхідним для досягнення цих завдань [3, с. 299].

Науковці неодноразово наголошували на необхідності забезпечення мінімально можливого рівня

обмеження прав і свобод особи при провадженні процесуальних дій. Разом з тим, у літературі вказується на складність виконання державними органами та їх службовими особами обов'язку дотримання прав і свобод учасників кримінального провадження, яка може бути пояснена об'єктивними властивостями кримінального процесу, пов'язаними з неминучим їх обмеженням. Таким чином, учені вбачають певну суперечність між завданнями кримінального провадження, зокрема вказують, що особисте і публічне є тими протилежностями, у взаємодії яких розвивається кримінальний процес, полягає його сутність [4, с. 190].

С.П. Погребняк наголошує на необхідності забезпечення розумного балансу інтересів при запровадженні обмежень прав та свобод людини і громадянина. Цей баланс можна вважати оптимальним лише за умови, що обмеження, яке запроваджується, не посягає на саму сутність того чи іншого права та не призводить до втрати його реального змісту [5, с. 305]. Таким чином, варто погодитися з підходами науковців, які вказують на потребу забезпечення балансу приватних і публічних інтересів в кримінальному судочинстві. Зауважимо, що більш складним є питання – за якими саме критеріями визначати досягнення такого балансу, відсутність відхилень в той чи інший бік тощо.

Дослідження проблематики балансу приватних і публічних інтересів при провадженні невідкладних слідчих (розшукових) дій повинно здійснюватися крізь призму реалізації у сучасній правозастосовній практиці передових досягнень правничої науки та імплементації положень міжнародно-правових актів у сфері захисту прав людини та її основоположних свобод. В Україні визнається і діє принцип верховенства права (ст. 8 Конституції України) [6]. Принцип верховенства права у кримінальному провадженні та кримінальне процесуальне законодавство України застосовуються з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (ч. 2 ст. 8, ч. 5 ст. 9 КПК України) [7].

В.І. Темченко зазначав, що забезпечення дії принципу верховенства права передбачає, поміж іншого, створення рівноваги між суспільними інтересами й інтересами приватної особи, що є позитивним обов'язком держави [8, с. 18]. Ю. Ірха зауважує, що в практиці непоодинокими є випадки, коли законодавець і правозастосовні органи надто широко інтерпретують допустимі обмеження зазначених прав і свобод, особливо в інтересах національної безпеки, внаслідок чого спотворюється або взагалі нівелюється їхня сутність. Крім того, часто громадяни гіперболізують обсяг належних їм конституційних прав і свобод та межі їх реалізації [9, с. 79–80]. Саме концепція верховенства права, та похідні від неї принципи правової визначеності та пропорційності можуть слугувати вирішенню завдання пошуку справедливого балансу приватних та публічних інтересів у тому числі і при провадженні невідкладних слідчих (розшукових) дій.

Окрім збирання та перевірки доказів, слідчі (розшукові) дії можуть істотно обмежувати права

та законні інтереси особи, як учасника кримінального провадження, так і осіб, які взагалі не причетні ні до розслідуваного кримінального правопорушення, і таких, що не мають визначеного правового статусу у кримінальному провадженні.

У літературі стверджується, що практика діяльності правоохоронних органів при розслідуванні кримінальних правопорушень свідчить, що розкриття злочинів у значному числі випадків здійснюється «по гарячих слідах» (іншими словами – на початковому етапі досудового розслідування) при проведенні відповідного комплексу невідкладних слідчих (розшукових) дій. Варто зауважити, що проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій полягає у їх здійсненні в особливому порядку та відповідно до спеціальних підстав, що спричиняє значні обмеження прав та свободи людини і громадянина. Відповідно, вкрай важливою є особлива увага законодавця до випадків, у яких та чи інша невідкладна слідча (розшукова) дія чи їх комплекс можуть бути здійснені.

Система слідчих (розшукових) дій має розбудовуватись відповідно до визнаних європейською спільнотою та укорінених у практиці Європейського суду з прав людини принципів правової визначеності, передбачуваності і пропорційності. Відповідно, обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлюваних такими обмеженнями; будь-яке обмеження права повинне базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки [10, с. 545–550].

У досудовому розслідуванні апріорі наявна потенційно конфліктна ситуація, яка при недостатньому правовому регулюванні та практичному здійсненні слідчої діяльності може призвести до порушень конституційних прав і свобод особи [10, с. 549–550]. У зв'язку з цим величезне значення має чітка правова регламентація процедури провадження слідчих (розшукових) дій, встановлення законодавчих обмежень і меж втручання в сферу охоронюваних законом інтересів учасників процесу. Інтереси забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та безпеки тощо можуть виправдати правові обмеження прав і свобод тільки в разі адекватності соціально обумовленим цілям; мета встановлення певних правових обмежень повинна бути легітимною й істотною, а міра обмеження прав як засіб досягнення мети повинна відповідати цій меті і не повинна бути занадто обтяжливою і надмірною [10, с. 549–550].

Європейський суд із прав людини неодноразово звертав увагу на необхідність забезпечення державами балансу приватних і публічних інтересів у регулюванні суспільних відносин, наголошував, що держава має дотримуватися «справедливої рівноваги» між вимогами інтересів суспільства та необхідними умовами захисту основних прав особистості. Така

позиція суду базується на необхідності застосування принципу пропорційності в регулюванні суспільних відносин, похідному від принципу верховенства права. У найбільш загальному вигляді цей принцип вимагає, щоб захід, який вживається, був пропорційним його меті: «Обмеження можуть бути покладені на особу правовим актом держави лише тією мірою, яка необхідна для досягнення певної легітимної та суспільно необхідної визначеної мети» [11, с. 479]. Відповідно до ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод «кожен, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження» [12]. Таким чином, згадана ст. 13 Конвенції гарантує наявність на національному рівні засобу юридичного захисту, здатного забезпечувати втілення в життя змісту конвенційних прав і свобод, незалежно від того, у якій формі вони закріплені в національному правовому порядку.

Саме на принципі верховенства права базується і принцип пропорційності, спрямований на забезпечення у правовому регулюванні розумного балансу приватних і публічних інтересів, відповідно до якого цілі обмежень прав мають бути істотними, а засоби їх досягнення – обґрунтованими і мінімально обтяжливими для осіб, чий права обмежуються [13, с. 33–43]. Принцип пропорційності, на відміну від інших загально правових принципів, спрямований безпосередньо на визначення необхідності втручання державних органів у права та свободи осіб, ступеня такого втручання і має на меті захист прав та свобод від надмірного право обмеження [14, с. 91]. Обмеження прав і свобод людини і громадянина допустиме у випадках, визначених Конституцією України і лише для досягнення визначеної мети таких обмежень.

На думку В.К. Волошиної, принцип пропорційності можна визначити як окремий принцип кримінального провадження згідно якого мета процесуальних дій має бути суспільно вагомою, а засіб її досягнення найменш обтяжливим у конкретних умовах, втручання у сферу прав і свобод людини, застосування заходів забезпечення кримінального провадження може допускатись лише в випадках крайньої необхідності, з метою забезпечення ефективної реалізації завдань кримінального провадження, закріплених у ст. 2 КПК України, та завдань окремих стадій кримінального провадження [15, с. 108–110]. З таким підходом можна погодитися з тим застереженням, що повинні братися до уваги не лише завдання кримінального провадження в цілому та його стадій, але в кожному випадку застосування певного обмеження має бути визначена можливість досягнення цілей таких обмежень.

У Конституції України передбачені випадки, в яких обмеження прав і свобод людини і громадянина є правомірним. А саме такі обмеження можливі: з метою запобігання злочину чи його припинення (ст. 29); запобігання розголошенню конфіденційної

інформації (ст. 32); врятування життя людей і майна, переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні злочину (ст. 30); з'ясування істини під час розслідування кримінальної справи (ст. 31); забезпечення інтересів національної безпеки, територіальної цілісності, громадського порядку, економічного добробуту (ст. 34); охорони здоров'я і моральності населення, захисту репутації або прав і свобод інших людей (ст. 35) та в деякі інші [6].

В умовах правової держави заборона надмірного державного втручання у свободу особи розглядається як аксіоматична вимога: держава має право обмежувати права людини тільки тоді, коли це дійсно необхідно, і тільки в такому обсязі, в якому її заходи будуть розмірними до переслідуваної мети. Іншими словами, у цій сфері проголошується та діє принцип пропорційності (розмірності, або адекватності) [13, с. 294]. Як вже було зазначено, визначення мети застосовуваного обмеження є однією з ключових умов його правомірності, саме тому у положеннях ч. 1 ст. 234, ч. 1 ст. 237 КПК України акцентується увага на меті здійснюваних слідчих (розшукових) дій. Мета обмеження, визначена в Конституції України, та мета провадження конкретної слідчої (розшукової) дії мають співвідноситися як категорії загального і окремого. Таким чином, створюється одна з гарантій правомірності обмежень прав та свобод особи.

Загалом, пропорційність розглядається як принцип права, спрямований на забезпечення у правовому регулюванні розумного балансу інтересів, відповідно до якого цілі обмежень прав повинні бути істотними, а засоби їх досягнення – обґрунтованими і мінімально обтяжливими для осіб, чий права обмежуються [5, с. 306]. П.С. Погребняк зазначає, що всюди, де вводиться тест на пропорційність, він має одну і ту ж основну двоетапну структуру. На першому етапі слід встановити, що владними діями виявилось обмежене певне право. На другому етапі влада повинна показати, що вона переслідувала певну легітимну мету і що обмеження було пропорційне цій меті. Тест на пропорційність включає в себе три критерії: по-перше, засіб, призначений для досягнення мети влади, повинен підходити для досягнення цієї мети (доречність), по-друге, з усіх підходящих має бути обрано той засіб, який у найменшій мірі обмежує право приватної особи (необхідність); по-третє, збиток приватній особі від обмеження її права повинен бути пропорційний вигоді уряду щодо досягнення поставленої мети (пропорційність у вузькому сенсі) [18, с. 61; 17, с. 295–296]. У літературі констатується, що виходячи з принципу верховенства права обмеження прав людини мають бути обґрунтованими, виключно на правових засадах із додержанням принципу пропорційності, та переслідувати легітимну мету.

Вагомий крок у захисті конституційних прав і свобод людини і громадянина від свавільного обмеження зробив Конституційний Суд України, визначивши у Рішенні від 8 квітня 2015 року № 3-рп/2015, що обмеження конституційних прав і свобод має

переслідувати легітимну мету; бути зумовленим суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційним та обґрунтованим; у разі обмеження права законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію відповідного права і не порушувати його сутнісний зміст [19].

Крім того, Конституційний Суд України у справі про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу підкреслив, що обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають встановлюватися виключно Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими, у разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права [20]. Конституційний Суд сформулював критерії пропорційності обмеження прав людини, які забезпечують обґрунтований і легітимний характер їх обмеження. Варто підкреслити, що у наведених рішеннях ми можемо бачити доволі успішну спробу визначити сутність пропорційності при застосуванні окремих обмежень прав та свобод особи. Разом з тим, у згаданих рішеннях наводяться вимоги і щодо якості правового регулювання, і на цей момент окремо слід звернути увагу.

Для того, щоб виключити можливість непропорційного обмеження прав особи в конкретній правозастосовній ситуації, нормативно-правовий акт має відповідати принципу правової визначеності, тобто бути ясним, простим, точним, чітким, несуперечливим тощо [13, с. 33–43]. Правова визначеність передбачає формулювання в законі чітких, однозначних і зрозумілих правових приписів, за яких забезпечується легкість та доступність з'ясування змісту права та юридично забезпечена можливість скористатися цим правом, передбачуваність застосування правових норм, а встановлювані законом обмеження будь-якого права повинні базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокреmlювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки [21, с. 23–24].

Наступним кроком у дослідженні балансу публічних і приватних інтересів при провадженні невідкладних слідчих (розшукових) дій має стати вивчення питання, які ж саме права та свободи людини і громадянина передусім можуть бути обмежені при провадженні досліджуваних процесуальних дій. Такими правами є гарантовані Конституцією України право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29), недоторканність житла (ст. 30), таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31), забо-

рона втручання в особисте і сімейне життя (ст. 32), право власності (ст. 41) [6]. Одразу ж варто зауважити, що детальний аналіз змісту та обсягу кожного зі згаданих прав виходить далеко за межі предмету цього дослідження. Як уже було зазначено, згадані права і свободи людини і громадянина не є абсолютними, а можуть бути правомірно обмежені на підставах і в порядку визначених Конституцією та законами України. Подальше втілення у кримінальному процесуальному законодавстві принципу правової визначеності закономірно потребує деталізації положень ч. 3 ст. 233 КПК України, оскільки її чинна редакція містить майже дослівне відтворення положень ст. 30 Конституції України, замість встановлення чітких законодавчих визначень, що

саме слід розміти під «врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину».

Висновки і перспективи подальших розвідок. Саме концепція верховенства права та похідні від неї принципи правової визначеності та пропорційності можуть слугувати вирішенню завдання встановлення справедливого балансу приватних та публічних інтересів, у тому числі і при провадженні невідкладних слідчих (розшукових) дій. Видаються актуальними пошуки шляхів подальшої конкретизації у галузевому законодавстві підстав та умов провадження невідкладних слідчих (розшукових) дій виходячи з необхідності забезпечити справедливий баланс приватних і публічних інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI *Законодавство України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page>.
2. Кулик М., Степанова Г., Степанов О. Обшук особи за КПК України: проблемні питання та шляхи вдосконалення. *Підприємство, господарство, право*. 2017. № 2. С. 294–298.
3. Гловук І.В. Законне затримання та затримання уповноваженою службовою особою: питання теорії та практики. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»* : [зб. наук. праць]. Одеса : Юрид. л-ра, 2014. Т. 14. С. 299–311.
4. Мирошниченко Т.М. Щодо співвідношення публічних і приватних інтересів у кримінальному процесі України. *Публічна влада в Україні та конституційно-правовий механізм її реалізації* : матеріали наук.-прак. конф., м. Харків, 28 верес. 2011 р. Харків, 2011. С. 190–193.
5. Погребняк С.П. Принцип пропорційності в українській юридичній практиці та практиці ЄСПЛ 2012 Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини : зб. наук. ст. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 вересня 2012 р.). Одеса : Фенікс, 2012. С. 294–310.
6. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page>.
7. Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19 грудня 2014 р. № 13 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-14>.
8. Темченко В.І. Верховенство права у практиці Євросуду та Конституційного Суду України *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. *Юридичні науки*. 2007. Том 64. С. 15–20.
9. Ірха Ю. Обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в інтересах національної безпеки України в сучасних умовах. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 5. С. 78–87.
10. Уваров В.Г. Проблеми реалізації принципу юридичної визначеності при застосуванні контролю за вчиненням злочину. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4. С. 545–550.
11. Шевчук С. Судовий захист прав людини. Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції. К. : Реферат, 2007. 831 с.
12. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. *Законодавство України*. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
13. Погребняк С. Додержання принципу пропорційності як умова правомірності нормативно-правових актів. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. № 4 (43). С. 33–43.
14. Євтошук Ю.О. Принцип пропорційності у практиці Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2011. № 1. С. 90–101.
15. Волошина В.К. Визначення принципу пропорційності у кримінальному провадженні. *Теоретичні аспекти організації досудового розслідування* : Тези матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 4 грудня 2015 р.). Харків : ХНУВС, 2015. С. 108–110.
16. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України від 20.10.2011 р. № 12-рп/2011 / *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-11>.
17. Погребняк С.П. Принцип пропорційності в українській юридичній практиці та практиці ЄСПЛ 2012 Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини : зб. наук. ст. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 вересня 2012 р.). Одеса : Фенікс, 2012. С. 294–310.
18. Коэн-Элия М., Порат М. Американский метод взвешивания интересов и немецкий тест на пропорциональность: исторические корни. *Сравнительное конституционное обозрение*. 2011. № 3. С. 59–81.
19. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 171-2 Кодексу адміністративного судочинства України від 8 квітня 2015 року № 3-рп/2015 *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-15>.
20. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016 *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16>.
21. Тертишник В.М. Принципи права та стратегія і практика судово-правової реформи *Право і суспільство*. 2016. № 6. С. 20–26.